

Instrumenty rachunkowości w sterowaniu ryzykiem przedsiębiorstwa

Edward Nowak*

Streszczenie: Zarządzanie ryzykiem przedsiębiorstwa jest procesem obejmującym identyfikację, pomiar, sterowanie i monitorowanie ryzyka. Artykuł dotyczy jednego z tych etapów, a mianowicie sterowania ryzykiem. Cel – głównym celem artykułu jest ukazanie roli wybranych instrumentów rachunkowości w sterowaniu ryzykiem przedsiębiorstwa. Metodologia badania – aby zrealizować cel artykułu przeprowadzono studia literaturowe oraz analizę krajowych i międzynarodowych regulacji z zakresu rachunkowości. Wynik – w artykule zidentyfikowano instrumenty sterowania ryzykiem: zasady prawidłowej rachunkowości (ostrożności i kontynuowania działalności), rezerwy tworzone w rachunkowości na przyszłe zobowiązania i wydatki, rachunkowość zabezpieczeń i sprawozdawczość jednostki gospodarczej (sprawozdanie finansowe i sprawozdanie z działalności jednostki). Oryginalność/Wartość – zastosowanie wskazanych instrumentów umożliwi zabezpieczenie przedsiębiorstwa przed ujemnymi skutkami ryzyka, jakim obciążone jest przedsiębiorstwo.

Słowa kluczowe: ryzyko, zarządzanie ryzykiem, instrumenty rachunkowości

Wprowadzenie

Prowadzenie jakiegokolwiek działalności gospodarczej jest nieodłącznie związane z podejmowaniem ryzyka. Przedsiębiorstwa zawsze ponoszą ryzyko tego, że zrealizowane dokonania będą się różnić od tych założonych i oczekiwanych. Na procesy gospodarcze przebiegające w przedsiębiorstwie oddziałują bowiem różnorodne czynniki, których wystąpienie zależy w dużym stopniu od otoczenia cechującego się zmiennością. Przedsiębiorstwa muszą jednakże radzić sobie z występującym ryzykiem, gdyż nie można go całkowicie wyeliminować. Istnieje zatem potrzeba odpowiedniego zarządzania ryzykiem przedsiębiorstwa, tak aby osiągnąć założone cele działalności.

Skuteczne zarządzanie ryzykiem przedsiębiorstwa jest procesem, który obejmuje szereg występujących po sobie etapów. Jednym z podstawowych elementów tego procesu jest sterowanie ryzykiem przedsiębiorstwa. Chodzi o takie oddziaływanie na ryzyko związane z prowadzeniem działalności, aby było zapewnione osiągnięcie zasadniczych celów przedsiębiorstwa. Dlatego system zarządzania ryzykiem obejmuje różne działania i instrumenty, które są wykonywane i wdrażane jako reakcja na występujące ryzyko. Ważną grupą tych instrumentów są te, którymi dysponuje rachunkowość jednostek gospodarczych.

Niniejszy artykuł jest poświęcony zastosowaniu instrumentów rachunkowości w sterowaniu ryzykiem przedsiębiorstwa. Podstawowa teza artykułu polega na stwierdzeniu, że

* prof. dr hab. Edward Nowak, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław, e-mail: edward.nowak@ue.wroc.pl.

skuteczne sterowanie ryzykiem przedsiębiorstwa wymaga wykorzystania informacji o ryzyku z systemu rachunkowości jednostki gospodarczej. Głównym celem artykułu jest natomiast ukazanie roli wybranych instrumentów rachunkowości w sterowaniu ryzykiem przedsiębiorstwa, ukierunkowanych na zabezpieczenie się przed ujemnymi skutkami. Aby osiągnąć ten cel zostaną przeprowadzone studia literaturowe oraz analiza krajowych i międzynarodowych aktów normatywnych dotyczących rachunkowości i sprawozdawczości finansowej.

1. Sterowanie ryzykiem jako element procesu zarządzania ryzykiem przedsiębiorstwa

Zarządzanie ryzykiem przedsiębiorstwa ma za zadanie zapewnienie odpowiedniego zabezpieczenia działalności przedsiębiorstwa z punktu widzenia realizacji jego celów. Aby wykonać to ważne zadanie podejmuje się określone działania zarządcze, które ułatwiają funkcjonowanie przedsiębiorstwa w warunkach występowania ryzyka. Przy tym należy osiągnąć założone korzyści w rezultacie podjęcia każdego działania oraz wszystkich działalności jednocześnie. Powinny one być wykonywane w metodyczny sposób, tak aby stanowiły uporządkowany ciąg działań zarządczych ukierunkowanych na ograniczenie niepewności i łączyły się w spójny proces.

Według Komitetu COSO (The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission) zarządzanie ryzykiem przedsiębiorstwa jest procesem, który jest realizowany przez członków zarządu i menedżerów przy ustalaniu strategii przedsiębiorstwa oraz podejmowaniu przedsięwzięć dla jej osiągnięcia, zaprojektowanych na potrzeby identyfikacji potencjalnych zdarzeń, jakie mogą wpływać na poziom ryzyka przedsiębiorstwa, tak aby mieściło się ono w ramach wykazywanej skłonności do podejmowania ryzyka (*Enterprise Risk...* 2004). W tej definicji zarządzanie ryzykiem przedsiębiorstwa polega na zintegrowaniu procesu zarządzania ryzykiem z osiąganiem strategii przedsiębiorstwa i wykonywaniem bieżących działań.

Także w literaturze różni autorzy podają definicje zarządzania ryzykiem przedsiębiorstwa jako procesu. Przykładowo J. Lam określa zarządzanie ryzykiem przedsiębiorstwa jako proces polegający na promowaniu świadomości ryzyka oraz jego pomiarze i kontroli w celu uzyskania najkorzystniejszej relacji między wielkością ryzyka a stopą zwrotu z działalności gospodarczej. Przy tym zarządzanie ryzykiem przedsiębiorstwa jest kompleksowym i spójnym systemem zarządzania różnymi rodzajami ryzyka oraz kapitałem ekonomicznym ukierunkowanym na maksymalizację wartości przedsiębiorstwa (Lam 2003: 43–45).

Podobnie traktuje zarządzanie ryzykiem przedsiębiorstwa K. Jajuga, który wychodzi z założenia, że zarządzanie przedsiębiorstwem powinno obejmować także odpowiednie strategie zarządzania ryzykiem. Według niego zintegrowane zarządzanie ryzykiem przedsiębiorstwa jest procesem, w którym szacuje się, wykorzystuje, kontroluje, finansuje i monitoruje wszystkie rodzaje ryzyka w celu osiągnięcia krótkoterminowego i długoterminowego wzrostu wartości dla właścicieli przedsiębiorstwa (Jajuga 2007).

Z przytoczonych definicji wynika, że zarządzanie ryzykiem przedsiębiorstwa jest procesem obejmującym zintegrowane ze sobą działania wykonywane w systematyczny sposób. Proces ten można zatem podzielić na pewne następujące po sobie etapy, których liczba jest w dużym stopniu sprawą konwencji i zależy od autorów. Nieodłącznym i ważnym etapem

procesu zarządzania ryzykiem przedsiębiorstwa jest sterowanie ryzykiem. Ten element jest wskazywany we wszystkich definicjach zarządzania ryzykiem przedsiębiorstwa, zarówno w tych przytoczonych wcześniej w niniejszym artykule jak i innych, choć nie zawsze jest tak określany.

Sterowanie ryzykiem przedsiębiorstwa polega na oddziaływaniu na występujące ryzyko, w celu zapewnienia jego ukształtowania się na pożądanym poziomie. W sterowaniu ryzykiem chodzi zatem o to, aby nie został przekroczony możliwy do zaakceptowania poziom ryzyka. Dlatego sterowanie ryzykiem obejmuje działania ukierunkowane na wyeliminowanie lub zminimalizowanie wpływu czynników zakłócających przebieg procesów gospodarczych. Podejmowanie w tym zakresie działania powinny zapewnić skuteczną realizację celów przedsiębiorstwa.

Sterowanie w procesie zarządzania ryzykiem przedsiębiorstwa oznacza podejmowanie działań zorientowanych na przyszłość. Dlatego sterowanie ryzykiem obejmuje sprzężenia wyprzedzające, polegające na wykrywaniu takich zakłóceń w działalności, które mogą wpływać na realizację oraz podejmowanie działań korygujących dla wyeliminowania tych zakłóceń. Podstawowym celem sterowania w procesie zarządzania ryzykiem jest zatem niedopuszczenie do pojawienia się wystąpienia zakłóceń. Chodzi bowiem głównie o to, aby odpowiednio wcześniej zapobiec ujemnym skutkom tych zakłóceń, inaczej mówiąc ryzyka towarzyszącego procesom realizowanym w przedsiębiorstwie.

Sterowanie ryzykiem przedsiębiorstwa powinno ułatwić odpowiednio wczesne przystosowanie się do funkcjonowania przedsiębiorstwa w warunkach występującego ryzyka. Sterowanie ryzykiem ma także zapewnić wykorzystanie możliwości, jakie daje prowadzenie działalności obciążonej ryzykiem. Ryzyko powinno być bowiem traktowane jako normalny element procesu zarządzania przedsiębiorstwem. Sterowanie ryzykiem w odpowiedni sposób oznacza zatem podejmowanie przez menedżerów działań ukierunkowanych zarówno dla zwiększenia szansy osiągnięcia sukcesu, jak i zmniejszenia niebezpieczeństwa poniesienia porażki w zakresie realizacji założonych celów. Inaczej mówiąc chodzi o osiągnięcie korzyści większych od oczekiwanych oraz poniesienie strat mniejszych od zakładanych (Nowak 2012).

2. Zasady prawidłowej rachunkowości a ryzyko przedsiębiorstwa

Zadaniem rachunkowości jest dostarczanie informacji finansowych, które są użyteczne dla różnych ich użytkowników. Zgodnie z *Załoženiami Koncepcyjnymi Sprawozdawczości Finansowej Rady Międzynarodowych Standardów Rachunkowości*, fundamentalnymi cechami jakościowymi użytecznych informacji finansowych są przydatność i wierność prezentacji. Jako przydatne traktuje się takie informacje, które mogą wpłynąć na zmianę decyzji podejmowanych przez użytkowników. Przy tym informacja może wpłynąć na zmianę decyzji podejmowanych przez użytkowników, jeśli posiada wartość przewidującą, wartość potwierdzającą lub obie te wartości. Wierna prezentacja informacji finansowych jest natomiast zapewniona, jeśli informacje te posiadają trzy cechy: kompletność, neutralność i niezawieranie błędów. Na poprawę użyteczności informacji, które są przydatne i wiernie prezentowane, wpływają wzbogacone cechy jakościowe: porównywalność, sprawdzalność, terminowość i zrozumiałość (*Międzynarodowe Standardy...* 2011: A36–A39).

Informacje przetwarzane w systemie rachunkowości i prezentowane w sprawozdaniach finansowych odznaczają się pożądanymi cechami, jeśli są one przygotowywane zgodnie

z określonymi zasadami. Zasady prawidłowej rachunkowości określają, jak powinna być prowadzona rachunkowość, aby dostarczane przez nią informacje były przydatne dla różnych interesariuszy jednostki i wiernie prezentowały odnośne zjawiska finansowe. Rola zasad rachunkowości jest szczególnie ważna dla informacji przydatnych dla ich użytkowników w warunkach występującego ryzyka. Przestrzeganie tych zasad przyczynia się bowiem do poprawy dokładności szacunków różnych kategorii finansowych i zabezpieczenia się przed negatywnymi skutkami ryzyka przedsiębiorstwa. Najważniejszymi zasadami rachunkowości służącymi realizacji tego celu są: zasada wiernego obrazu, zasada ostrożności oraz zasada kontynuacji działalności.

Zasada wiernego obrazu jest uważana za nadrzędną zasadę prawidłowej rachunkowości. Zasada ta zobowiązuje do przedstawienia w sprawozdaniu finansowym informacji, które pozwolą ich użytkownikom uzyskać prawidłowy i rzetelny obraz sytuacji finansowej, sytuacji majątkowej, wyników finansowych i przepływów pieniężnych jednostki gospodarczej. Rzetelność prezentacji uzyskuje się przez wiernie odzwierciedlenie skutków transakcji i innych zdarzeń oraz ujawnienie aktywów, zobowiązań, przychodów i kosztów, gdy spełniają one definicję danego składnika i kryteria jego ujmowanie. Daną pozycję, spełniającą definicję składnika należy ująć, jeśli jest prawdopodobne, że jednostka osiągnie jakiegokolwiek przyszłe korzyści ekonomiczne związane z tą pozycją, lub że nastąpi ich wpływ z jednostki. Przy tym pozycja ta powinna posiadać cenę nabycia lub koszt wytworzenia, czy też inną ustaloną wartość. Koncepcja prawdopodobieństwa ujmowania jest związana z niepewnością dotyczącą otoczenia, w jakim działa jednostka gospodarcza. Przy czym ocenę stopnia niepewności towarzyszącej wpływowi lub odpływowi przyszłych korzyści ekonomicznych przeprowadza się na podstawie danych dostępnych w momencie sporządzenia sprawozdań finansowych (*Międzynarodowe Standardy...* 2011: A51).

Ważną zasadą rachunkowości związaną z dokonywaniem oszacowań pozycji sprawozdań finansowych w warunkach niepewności jest zasada ostrożności. Istotą tej zasady jest niezawyżanie wartości aktywów oraz wyniku finansowego. Dlatego aktywa i przychody należy tak wyceniać, aby nie zawyżać ich wartości, natomiast zobowiązania i koszty tak szacować, aby nie były zaniżone. Zgodnie z ustawą o rachunkowości (art. 7, ust. 1 i 2) poszczególne składniki aktywów i pasywów należy wyceniać na podstawie rzeczywiście poniesionych na ich nabycie cen lub na ich wytworzenie kosztów. Przy tym, w wyniku finansowym należy uwzględnić zmniejszanie wartości składników aktywów w postaci odpisów amortyzacyjnych (umorzeniowych) lub odpisów aktualizujących, a także wszystkie osiągnięte pozostałe przychody operacyjne i zyski nadzwyczajne oraz wszystkie poniesione pozostałe koszty operacyjne i straty nadzwyczajne.

Przy prowadzeniu rachunkowości i sporządzaniu sprawozdań finansowych w jednostkach gospodarczych przyjmuje się założenie, że jednostka nadal będzie prowadzić swoją działalność w dającej się przewidzieć przyszłości. Przyjmuje się zatem, że jednostka nie musi lub nie zamierza zaniechać działalności (np. z powodu postawienia w stan likwidacji lub upadłości) lub istotnie ograniczać jej zakresu. Kierownictwo jest zobowiązane do dokonywania oceny zdolności jednostki do kontynuowania działalności przy sporządzaniu sprawozdań finansowych. Jeśli w trakcie tej oceny kierownictwo jest świadome występowania zdarzeń i okoliczności, które mogą wpływać na zdolność jednostki do kontynuowania działalności, powinno ujawnić istnienie takich niepewności. Oceniając zasadność założenia kontynuowania działalności, kierownictwo bierze pod uwagę wszelkie dostępne informacje dotyczące najbliższej przyszłości, odpowiadającej co najmniej dwunastu następnym miesiącom od końca roku obrotowego (*Międzynarodowe Standardy...* 2011: A417).

3. Rezerwy tworzone w rachunkowości jako instrument ograniczenia ryzyka przedsiębiorstwa

Jednym z aktywnych działań podejmowanych w ramach sterowania ryzykiem przedsiębiorstwa jest wyeliminowanie lub ograniczenie ujemnych skutków ryzyka towarzyszącego działalności. Chodzi mianowicie o to, aby złagodzić negatywne oddziaływanie ryzyka na rezultaty działalności przedsiębiorstwa i zmniejszyć je do poziomu możliwego do zaakceptowania przez kierownictwo. Dlatego podejmuje się odpowiednie działania, które mają zniwelować skutki występowania niekorzystnych zdarzeń mających wpływ na wyniki przedsiębiorstwa. Instrumentem ograniczającym ryzyko przedsiębiorstwa, co do zrealizowania wydatków, są rezerwy tworzone w rachunkowości.

Tworzenie rezerw w rachunkowości jest przejawem przestrzegania zasad rachunkowości, a zwłaszcza zasady ostrożności. Rezerwy są tworzone w celu urealnienia wielkości prezentowanych w sprawozdaniach finansowych, a zwłaszcza wyników finansowych oraz zadłużenia przedsiębiorstwa. Ponadto rezerwy sygnalizują utratę własnych źródeł finansowania. Dlatego rezerwy są traktowane jako ważny instrument kształtujący rentowność i sytuację finansową jednostki w warunkach ryzyka (Kalinowski 2007).

Tworzenie rezerw jest uregulowane w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości oraz w ustawie o rachunkowości. W Międzynarodowym Standardzie Rachunkowości nr 37 *Rezerwy, zobowiązania warunkowe i aktywa warunkowe* są określone zasady rachunkowości i ujmowanie informacji o wszystkich rezerwach. W standardzie tym rezerwy zostały zdefiniowane jako zobowiązania, których kwota lub termin zapłaty nie są pewne. Rezerwy są więc zobowiązaniami o szczególnym charakterze, różniącymi się od klasycznych zobowiązań niepewnością co do kwoty i terminu zapłaty. Rezerwa powinna być utworzona wtedy i tylko wtedy, gdy (*Międzynarodowe Standardy...* 2011: A990):

- 1) na jednostce ciąży obecny obowiązek (prawny lub zwyczajowy) wynikający ze zdarzeń przeszłych,
- 2) jest prawdopodobne, że wypełnienie obowiązku spowoduje konieczność wypływu środków zawierających w sobie korzyści ekonomiczne, oraz
- 3) można dokonać wiarygodnego oszacowania kwoty tego obowiązku.

Definicja rezerw i zasady ich tworzenia zostały podobnie określone w ustawie o rachunkowości (art. 35 d). W ustawie tej wskazuje się także, że rezerwy tworzy się na:

- przyszłe zobowiązania z tytułu strat z transakcji gospodarczych w toku, w tym udzielonych gwarancji, poręczeń, operacji kredytowych, skutków toczącego się postępowania sądowego,
- przyszłe zobowiązania spowodowane restrukturyzacją, jeżeli na podstawie odrębnych przepisów przedsiębiorstwo jest zobowiązane do jej przeprowadzenia lub zawarto w tej sprawie wiążące umowy.

Jednostka gospodarcza powinna uwzględniać ryzyko i niepewność przy ustalaniu wysokości rezerw. Niepewność nie usprawiedliwia, jednakże tworzenia nadmiernych rezerw oraz celowego zawyżania wielkości zobowiązań. Stan rezerw powinien być weryfikowany na koniec każdego roku obrotowego i korygowany w celu ustalenia właściwego ich oszacowania.

Rezerwy na zobowiązania są rezerwami *sensu stricto* i są pewnym zabezpieczeniem przed skutkami zdarzeń gospodarczych, których wystąpienie jest związane z prowadzeniem podstawowej działalności gospodarczej. Rezerwy te są uważane za właściwe rezerwy na ryzyko przedsiębiorstwa.

Rozpatrując rezerwy tworzone w rachunkowości w szerokim ujęciu *sensu largo* można jeszcze wyróżnić dwa rodzaje rezerw:

- rezerwy kosztowe,
- rezerwy kapitałowe.

Tworzenie rezerw kosztowych jest związane z realizacją zasady współmierności przychodów i kosztów oraz zasady ostrożności. Rezerwy na koszty występują jako bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów.

Zgodnie z ustawą o rachunkowości (art. 39, ust. 2) bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów są dokonywane na prawdopodobne zobowiązania wynikające w szczególności:

- 1) ze świadczeń wykonanych na rzecz jednostki gospodarczej pod warunkiem, że kwotę zobowiązania można wiarygodnie oszacować,
- 2) z obowiązku wykonania, związanych z bieżącą działalnością przyszłych świadczeń:
 - na rzecz pracowników, w tym świadczeń emerytalnych,
 - wobec nieznanymi osobami, w tym z tytułu napraw gwarancyjnych i rękojmi za produkty długoterminowego użytku, mimo że data powstania nie jest znana, ale można wiarygodnie oszacować ich kwotę.

Część bieżących rozliczeń międzyokresowych kosztów związanych ze zdarzeniami przeszłymi określonymi w przypadku 1) ma charakter zobowiązań z tytułu dostaw i usług. Druga część tych rozliczeń ukazana w przypadku 2) dotyczy kosztów przewidywanych do poniesienia w okresach przyszłych powoduje tworzenie rezerwy na przyszłe zobowiązania i stanowi rezerwy na ryzyko.

Inny charakter mają rezerwy kapitałowe, które są tworzone na podstawie kodeksu spółek handlowych oraz statutu jednostek gospodarczych. Głównymi źródłami tworzenia tych rezerw są wypracowany przez jednostkę zysk netto oraz wpłaty właścicieli. Celem tworzenia rezerw kapitałowych jest ochrona kapitału własnego jednostki gospodarczej oraz pokrywanie ewentualnych przyszłych strat netto.

Podstawowymi pozycjami rezerw kapitałowych ujmowanymi w bilansie jednostki gospodarczej są:

- kapitał zapasowy,
- kapitał rezerwowy,
- kapitał z aktualizacji wyceny,
- niepodzielony zysk netto z lat ubiegłych.

Wymienione pozycje wpływają bezpośrednio na wielkość kapitału własnego jednostki gospodarczej. Kapitał własny jest równoważny wartościowo aktywom netto, tj. aktywom pomniejszonym o zobowiązania. Tworzenie rezerw kapitałowych jest przejawem przezorności kierownictwa przedsiębiorstwa i służy zabezpieczeniu podstaw jego rozwoju w postaci kapitału własnego.

4. Rola rachunkowości zabezpieczeń w sterowaniu ryzykiem przedsiębiorstwa

Istotnym problemem związanym ze sterowaniem przedsiębiorstwem jest zabezpieczenie przed negatywnymi konsekwencjami ryzyka towarzyszącego działalności. Osłoną jednostki gospodarczej przed tymi konsekwencjami ryzyka zajmuje się rachunkowość zabezpieczeń, nazywana też rachunkowością osłonową. Głównym celem rachunkowości zabezpieczeń jest zmniejszenie ryzyka utraty wartości składników sprawozdania finansowego. Przedmio-

tem rachunkowości zabezpieczeń są pewne składniki aktywów, a przede wszystkim instrumenty finansowe. Zabezpieczenia mogą dotyczyć także zobowiązań.

Rachunkowość zabezpieczeń obejmuje działania i instrumenty podejmowane i stosowane dla zneutralizowania wpływu ryzyka na sytuację finansową oraz wyniki finansowe jednostki gospodarczej. Instrumenty rachunkowości zabezpieczeń stosuje się wtedy, gdy można określić wpływ ryzyka związanego z aktywami, zobowiązaniami, uprawdopodobnionymi przyszłymi zobowiązaniami i planowanymi transakcjami na wynik finansowy jednostki. Chodzi o ryzyko negatywnych skutków zmian wartości wymienionych kategorii finansowych.

Podstawowymi instrumentami wykorzystywanymi w rachunkowości zabezpieczeń są pozycja zabezpieczana i instrument zabezpieczający. Kategorie te zostały zdefiniowane w Międzynarodowym Standardzie Rachunkowości nr 39 *Instrumenty finansowe: ujmowanie i wycena (Międzynarodowe Standardy... 2011: A1063)*.

Pozycją zabezpieczaną jest składnik aktywów, zobowiązanie, uprawdopodobnione przyszłe zobowiązanie, wysoce prawdopodobna planowana przyszła transakcja lub inwestycja netto w udziały zagraniczne, która:

- a) naraża jednostkę na ryzyko zmian wartości godziwej lub zmian przyszłych przepływów pieniężnych,
- b) została wyznaczona jako pozycja zabezpieczana.

Instrumentem zabezpieczającym jest wyznaczony instrument pochodny lub (wyłącznie w celu zabezpieczenia ryzyka zmiany kursów walut) inny wyznaczony składnik aktywów finansowych, niebędący instrumentem pochodnym, albo zobowiązanie finansowe, niebędące instrumentem pochodnym, od których oczekuje się, że ich wartość godziwa lub wynikająca z nich przepływy pieniężne skompensują zmiany wartości godziwej lub przepływów pieniężnych zabezpieczanej pozycji.

Rachunkowość zabezpieczeń zajmuje się specyficznymi zasadami wyceny, ujmowania i prezentacji skutków zmian wartości godziwej pozycji zabezpieczanych oraz instrumentów zabezpieczających. Ustala ona wpływ tych zmian na wynik finansowy oraz ujmuje je w rachunku zysków i strat. W Międzynarodowym Standardzie Rachunkowości nr 39 zostały wyróżnione trzy następujące rodzaje powiązań zabezpieczających:

- 1) zabezpieczenie wartości godziwej, którego celem jest wyeliminowanie negatywnych skutków zmian wartości ujętych w bilansie składników aktywów i zobowiązań,
- 2) zabezpieczenie przepływów pieniężnych, które polega na neutralizacji skutków zmian strumieni pieniężnych,
- 3) zabezpieczenie inwestycji netto w jednostce działającej za granicą, które polega na ograniczeniu wpływu ryzyka kursu walutowego na wartość tych udziałów (Więclaw 2006).

W standardzie tym zostały również określone warunki, jakie powinny spełniać powiązania zabezpieczające, aby mogły być zastosowane zasady rachunkowości zabezpieczeń.

Ważnym problemem związanym z działaniami zabezpieczającymi jest ocena efektywności (skuteczności) zabezpieczenia przed ryzykiem. Efektywność zabezpieczenia oznacza stopień, w jakim zmiany wartości godziwej lub przepływów pieniężnych związanych z zabezpieczaną pozycją, możliwe do przypisania zabezpieczanemu ryzyku, są kompensowane zmianami wartości godziwej lub przepływów pieniężnych związanymi z instrumentem zabezpieczającym (*Międzynarodowe Standardy... 2011: A1063*). W Międzynarodowym Standardzie Rachunkowości nr 39 wskazuje się, że jeśli stopień ten zawiera się w przedziale między 80% i 125%, to zabezpieczenie uznaje się za wysoce efektywne. Dru-

gim sposobem oceny efektywności zabezpieczenia jest wykazywanie wysokiej statystycznej korelacji pomiędzy wartością godziwą lub przepływami pieniężnymi z pozycji zabezpieczanej i tymi wielkościami wynikającymi z instrumentu zabezpieczającego. Efektywność zabezpieczenia powinna być oceniana w momencie, w którym jednostka sporządza roczne lub śródroczne sprawozdanie finansowe.

Uwagi końcowe

Zadaniem każdej jednostki prowadzącej działalność gospodarczą jest przysporzenie wartości wszystkim jej interesariuszom: właścicielom, wierzycielom, kredytodawcom i pożyczkodawcom, pracownikom, klientom itp. Wartość ta może ulec uszczupleniu na skutek wystąpienia nieprzewidzianych zdarzeń, zarówno w przedsiębiorstwie jak i w jego otoczeniu. Uszczupleniu tej wartości może zapobiec odpowiednie zarządzanie ryzykiem przedsiębiorstwa, którego ważnym elementem jest sterowanie ryzykiem. W sterowaniu tym wykorzystuje się określone instrumenty, w tym także z zakresu rachunkowości.

Przedstawione w niniejszym artykule instrumenty rachunkowości służące sterowaniu ryzykiem należą do obszaru rachunkowości finansowej. Są one podporządkowane nadrzędnej zasadzie wiernego obrazu oraz zasadzie ostrożności. Głównym ich celem jest dostarczenie interesariuszom informacji zmniejszających niepewność przy podejmowaniu decyzji gospodarczych co do jednostki na podstawie informacji prezentowanych w sprawozdaniach finansowych. Przestrzeganie wskazanych zasad rachunkowości, a także innych zwiększa prawdopodobieństwo tego, że informacje finansowe będą najbardziej użyteczne dla różnych użytkowników. To z kolei zwiększa prawdopodobieństwo podjęcia trafnych decyzji w warunkach niepewności dotyczącej działalności danej jednostki gospodarczej.

Rezerwy tworzone w rachunkowości oraz rachunkowość zabezpieczeń są instrumentami służącymi realizacji zasady ostrożności. Stanowią one pewnego rodzaju osłonę przedsiębiorstwa przed ujemnymi skutkami ryzyka, na jakie narażone jest przedsiębiorstwo. Tworzenie rezerw oraz stosowanie instrumentów zabezpieczających jest związane z negatywną koncepcją ryzyka. Koncepcja ta oznacza prawdopodobieństwo wystąpienia niekorzystnych zdarzeń oraz niebezpieczeństwo poniesienia straty. Negatywna koncepcja traktuje ryzyko jako zagrożenie zrealizowania celu założonego przez przedsiębiorstwo.

Odmiernym podejściem do określania ryzyka jest neutralna koncepcja ryzyka. Według tego podejścia skutkiem występowania ryzyka jest to, że osiągnięte wyniki będą się różnić od wyników oczekiwanych lub zakładanych. W takich przypadkach sterowanie ryzykiem polega także na wykorzystaniu możliwości, jakie tkwią w ryzyku. Realizacja przedsięwzięć gospodarczych obarczonych ryzykiem, stwarza bowiem także możliwości osiągnięcia korzyści ekonomicznych większych od oczekiwanych, ponadprzeciętnych. Podejmowanie decyzji gospodarczych w warunkach ryzyka jest przedmiotem zainteresowań innego obszaru rachunkowości, jakim jest rachunkowość zarządcza. Problematyka ta wykracza jednakże poza ramy niniejszego artykułu.

Literatura

- Jajuga K. (2007), *Enterprise Risk – Systematization and Emplementation Issues*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 455, Szczecin.
- Kalinowski J. (2007), *Rezerwy*, w: *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, red. E. Walińska, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.

- Lam J.(2003), *Enterprise Risk Management*, John Wiley and Sons, New Jersey.
- Nowak E. (2012), *Zarządzanie ryzykiem w działalności przedsiębiorstwa*, w: *Rachunkowość w zarządzaniu ryzykiem przedsiębiorstwa*, red. E. Nowak, PWE, Warszawa.
- Więclaw W. (2006), *Instrumenty pochodne i działania zabezpieczające*, w: *Sprawozdanie finansowe bez tajemnic*, red. G.K. Świdorska, W. Więclaw, Difin, Warszawa.
- Enterprise Risk Management – Integrated Framework* (2004), Committee of Sponsoring Organizations of The Threadway Commission (COSO), London.
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011* (2011), Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.

THE ROLE OF ACCOUNTING INSTRUMENTS IN MANAGING COMPANY RISK

Abstract: Managing company risk is a process involving identification, measurement, management and monitoring of risk. This paper focuses on one stage of this process, namely risk management. Purpose – the role of selected accounting instruments is presented, as they apply to the task of company risk management. Design/Methodology/Approach – the paper presents a critical analysis of publications as well of polish and international regulations respect to accounting. Findings – the article identified instruments for risk managing: the principles of accounting (prudence and continuity), reserves to cover future obligations and expenses, hedge accounting and reporting (financial and operational). Originality/Value – the use of the above instruments helps manage the negative effects of risk involved in company operation.

Keywords: risk, risk management, accounting instruments

Cytowanie

- Nowak E. (2013), *Instrumenty rachunkowości w sterowaniu ryzykiem przedsiębiorstwa*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 765*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 61, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 471–479; www.wneiz.pl/frfu.

